

rilis, 51–58. o. A cikk tartalmazza a Bund jelentését lengyel eredetiben és angol fordításban is. Tömör összefoglalást ad arról, hogyan vált ismertté a végleges megoldás híre, és hogyan fogadta a világ zsidósága és általában a világ: Walter Laqueur: „Jewish Denial and the Holocaust.” *Commentary*, New York, 68, 6. sz., 1979. december, 44–45. o.

15. Lásd például „Himmler Program Kills Polish Jews.” *The New York Times*, 1942. november 25., 10. o. „Slain Polish Jews Put at a Million”, *uo.*, 1942. november 26., 16. o. Az idő múlásával a riportok egyre konkrétabbak és részletesebbek lettek. Lásd például „Report Bares Fate of 8 000 000 Jews and Deliberate Nazi Murder Policy Is Bared by Allied Official Body”, *ou.* 1943. augusztus 27.

16. A leveleket Ziviah és Yitzhak (Ziviah Lubetkin és Yitzhak Zuckerman) írták alá, a varsói gettófelkelés két hőse, akik csodálatosképpen életben maradtak, és a háború után Izraelben telepedtek le, ahol megalapították a Gettóharcosok Kibucát (Beit Lohamei Hagetaot). A levelekre hivatkozik Herbert Druks: *The Failure to Rescue*. Robert Speller and Sons, New York, 1977, 29–31. o.

17. Lucy S. Davidowicz: *The War Against the Jews, 1933–1945*. Holt, Rinehart and Winston, New York, 1975, 316. o.

18. Hadigazdálkodási vezetőként (Wehrwirtschaftsführer) dr. Eduard Schulte többször látogatott hivatalosan Svájcba. 1942. júliusi útja során állítólag elmondta Kopelmann-nak, egy befolyásos svájci gyáros jogi képviselőjének, amit Hitler zsidókkal kapcsolatos terveiről hallott. Kopelmann továbbította az információt dr. Benjamin Segalowitznak, ő pedig tájékoztatta dr. Riegnert. A részleteket lásd Walter Laqueur és Richard Beitmann: *Breaking the Silence*. Simon and Schuster, New York, 1986, 320. o. és Elenore Lester: „Identity Revealed of »Final Solution« Mystery Man.” *The Jewish Week*, New York, 1983. augusztus 19. Vesd össze ezt a verziót a dr. Chaim Pozner által előadottal, 773. o.

19. Dr. Pozner szerepét e drámai információ továbbításában Shlomo Derech is elemzi, a Ha’Kibbutz Ha’Meuchad ideológiai szakértője Izraelben, Morse munkájának héber nyelvű kiadásához írt bevezetőjében: *Vehaolam shetak. Et nispu shisha milionim*. Beit Lohamei Hagetaot al shem Yitzhak Katzenelson, 1972.

20. A Sommer múltjára vonatkozó részleteket és leleplezéseinek elemzését lásd Edgar Salin: „Über Artur Sommer, der Menschen und List-Forscher.” *Mitteilungen der List Gesellschaft*, Basel, 4–5. sz. 1967. november 30., 81–90. o.

21. Salin, *i. m.*, 85–86. o.

22. A háború után dr. Pozner (Pazner) Izraelben telepedett le, ahol a jeruzsálemi Yad Vashem Intézetben dolgozott. A szövetségeseknek tett szolgálatait jegyzékben ismerte el V. C. Farrell 1945. július 27-én. Dr. Poznernak a háború alatt játszott szerepéről további részleteket tartalmaz a 29. és a 31. fejezet.

23. Riegner elismerte egy levélben, melyet a zürichi *Das Neue Israel* szerkesztőjéhez írt, hogy Segalowitz volt a forrása. „Brief von dr. Gerhart Riegner an die Redaktion zu Arthur D. Morse: While Six Million Died.” *Das Neue Israel*, 21, 5. sz., 1968. november, 359–361. o.

24. Több forrás szerint az amerikai külügyminisztérium kérte fel Wise rabbit, hogy tartsa vissza a jelentésről szóló hírt, amíg a State Department nem ellenőrzi. Kissé negatív értékelést ad Wise rabbi és néhány más zsidó vezető szerepéről az európai zsidóság kiirtásáról szólók beszámolóik kezelésében: Druks, *The Failure to Rescue*, *i. m.*, 29–44. o.

25. Arthur D. Morse: „How the Indifference of the U. S. State Department Aided the Nazi Murder Plot.” *Look*, 31., 23. sz., 1967. november 14. 67. sk.